

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Teze disertační práce

Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20.

století

Intellectual history in the context of Czech and European

historiography in 19th and 20th century

vedoucí práce – Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

2015

Mikuláš Čtvrtník

1. Základní tematický rámec disertační práce představuje historiografický směr duchových dějin. Jedná se o proud, který v současné historické vědě představuje spíše okrajovou oblast, který však zejména v prvních dvou, třech desetiletích 20. století v německy mluvícím prostředí hrál mnohem významnější roli v dějepisectví, ale i v dalších duchovních vědách (Geisteswissenschaften), jak zněl tehdy velmi oblíbený a frekventovaný a rovněž metodologicky hojně analyzovaný termín. Do českého prostředí jej uvedl ještě v meziválečném období český historik Zdeněk Kalista, po druhé světové válce perzekvovaný komunistickým režimem a v padesátých letech uvězněný. To byl také důvod, proč se jeho záměr výrazněji rozvinout duchové dějiny v českém historickém myšlení neuskutečnil. Vzhledem k tomu, že Kalistou narysovaný půdorys duchových dějin navazuje zcela zásadně na německou podobu duchových dějin (tzv. Geistesgeschichte), je v disertační práci vedle představení Kalistových duchových dějin¹ věnováno mnoho prostoru také jim.²

¹ Klíčovými texty jsou zde Zdeněk KALISTA, *Dějiny duchové*, in: Týž, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 189–257; TÝŽ, *Cesty historikovy*, Praha 1947 (cituji dle jejich přetištění in: Z. KALISTA, *Cesty historikova myšlení*, s. 21–187; TÝŽ, *Časopis pro dějiny duchové*, Souvislosti 16, 2005, č. 1, s. 121–124. K duchovým dějinám se však ovšem Kalista vyjadřoval i v mnoha svých primárně neteoretických textech. V disertační práci jsou během zkoumání Kalistovy metodologické koncepce sledovány mimo jiné následující Kalistovy texty: *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, Praha 1991; *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*, Brno 1970; *České baroko*, Praha 1940; *Tvář baroka*, Praha 1990; *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, Praha 1971; *Po proudu života*, sv. 1–2, Brno 1996–1997; *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je, a tím, co není*, Praha a Litomyšl 2003; *Bohuslav Balbín*, Brno 1947; *Český barok u Josefa Pekaře*, in: Rudolf Holinka (ed.), *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha 1937, s. 153–198; *Josef Pekař*, Praha 1994; *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2002.

² K německé Geistesgeschichte existuje mnoho interpretací, z nichž však některé nemíní pod Geistesgeschichte specifický vyprofilovaný směr v dějepisectví, respektive ve vývoji historického myšlení jako takového. Pro Geistesgeschichte, jak s nimi pracuje tato disertační práce, lze jako vhodná interpretační východiska zmínit vedle některých dalších nejprve ze starších dobových děl převážně prvních desetiletí 20. století například Erich ROTHACKER, *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 18, 1940, s. 1–25; Julius WIEGAND, *Deutsche Geistesgeschichte im Grundriss*, Frankfurt am Main 1932; Walter STRICH, *Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte*, in: Walter Strich (Hrsg.), *Die Dioskuren (Jahrbuch für Geisteswissenschaften)*, Bd. I., München 1922, s. 1–34; Hans FEHR, *Mehr Geistesgeschichte in der Rechtsgeschichte*, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 5, 1927, s. 1–8; Eduard SPRANGER, *Kulturmorphologische*

Záměr disertační práce však nezamýšlel uzavřít pojednání úzkými hranicemi samotného směru duchových dějin a jejich charakteristik. Duchové dějiny zde představují určité východisko, z něhož se pojednání rozvíjí do dalších směrů. Jejich prostřednictvím budou pootevřeny dveře zkoumání některých důležitých oblastí a tendencí v dějepisectví a historické metodologii v 19. a 20. století. Duchové dějiny jsou zde svým způsobem přiloženým filtrem či optikou, skrze niž autor disertační práce pohlíží na některá významná pole a postupy historické práce. Předkládaná práce tak představuje jednu z mnoha možných perspektiv, z nichž lze nahlédnout na vývoj dějepisectví či alespoň některé jeho linie zejména v 19. a 20. století v širším horizontu.

Přikročíme-li v následujícím k představení hlavních tezí, s nimiž přichází tato disertační práce, lze je strukturovat tematicky v základu dle jednotlivých kapitol práce.

2. Disertační práce počíná (ve druhé za úvodem následující kapitole „Duchové dějiny jako historiografický směr v podání Zdeňka Kalisty“) charakterizováním duchových dějin

Betrachtungen, Die Erziehung 12, 1937, H. 12, s. 481–497; TÝŽ, *Was heißt Geistesgeschichte*, Die Erziehung 12, 1937, s. 289–302. Z poválečné a mladší doby to pak je především Hans-Joachim SCHOEPS, *Geistesgeschichte als Lehrfach*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 8, 1956, s. 308–319; TÝŽ, *Geistesgeschichte im Spiegel des Grossen Brockhaus*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 5, 1953, s. 174–178; TÝŽ, *Geistesgeschichte*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 7, 1955, s. 89–91; TÝŽ, *Was ist und was will die Geistesgeschichte*, in: Týž, *Gesammelte Schriften*, Bd. 6, Hildesheim–Zürich–New York 2000; TÝŽ, *Was ist und was will die Geistesgeschichte?*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, roč. 25, 1973, s. 243–260. Ještě z mladších pojednání srv. mimo jiné Max WEHRLI, *Was ist/war Geistesgeschichte?*, in: Christoph König – Eberhard Lämmert (Hrsg.), *Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1910–1925*, Frankfurt am Main 1993, s. 23–37; Stephan OTTO, *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*, München 1979; Luise SCHORN-SCHÜTTE, *Ideen-, Geistes-, Kulturgeschichte*, in: Hans-Jürgen Goertz (Hrsg.), *Geschichte. Ein Grundkurs*, Reinbek bei Hamburg 2007, S. 541–567; TÁŽ: *Neue Geistesgeschichte*, in: Joachim Eibach – Günther Lottes (Hrsg.), *Kompass der Geschichtswissenschaft*, Göttingen 2006, s. 270–280; Wolfgang von LÖHNEYSEN, *Geistesgeschichte und was damit zusammenhängt*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 47, 1995, s. 81–89; Lutz RAPHAEL – Heinz-Elmar TENORTH (Hrsg.), *Ideen als gesellschaftliche Gestaltungskraft im Europa der Neuzeit. Beiträge für eine erneuerte Geistesgeschichte*, München 2006. Srv. také Mikuláš ČTVRTNÍK, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, in: Lucie Storchová – Jan Horský (a kol.), *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009, s. 155–188. Zde je také podrobněji uvedena literatura ke Geistesgeschichte. Srv. také Mikuláš ČTVRTNÍK, *Geistesgeschichte in den tschechischen Ländern. Zdeněk Kalista und die Duchové dějiny*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 63, 2011, Num. 1, s. 61–87; Mikuláš ČTVRTNÍK, *Geschichte der Geschichtswissenschaft: Der tschechische Historiker Zdeněk Kalista und die Tradition der deutschen Geistesgeschichte*, Diplomica Verlag, Hamburg 2010.

v podobě, jak jim rozuměl český historik Zdeněk Kalista. Disertační práce mimo jiné hájí důležitou tezi, že existuje podstatná souvislost mezi rozvrhem německé *Geistesgeschichte* v její klasické podobě vycházející od Wilhelma Diltheje a rozvíjející se v prvních desetiletích 20. století a duchovými dějinami, jak je vykreslil a zkoncipoval Zdeněk Kalista ve svých dodnes pozoruhodných a originálních textech představujících jeden z nemnoha příspěvků v rámci české historické metodologie a teorie dějin.³ Argumentace pro tuto tezi se nachází na příslušných místech disertační práce při pojednávání konkrétních konceptů, postupů a práce s pojmy u Zdeňka Kalisty a německé *Geistesgeschichte*, přičemž jisté východisko i pro argumentace v dalších partiích se nachází právě v úvodních kapitolách předkládané disertační práce „Duchové dějiny jako historiografický směr v podání Zdeňka Kalisty“ a „Pojmová síť: Příbuzné zahraniční historiografické směry především 1. poloviny 20. století“. V jejich rámci je charakterizován směr duchových dějin v podání Zdeňka Kalisty i německá podoba *Geistesgeschichte*.

3. Disertační práce zařazuje ve třetí kapitole „Pojmová síť: Příbuzné zahraniční historiografické směry především 1. poloviny 20. století“ Kalistovy duchové dějiny do kontextu dalších jim příbuzných a časově jim soudobých historiografických směrů. Autor dochází k závěru, že se jedná vedle německé *Geistesgeschichte* především o *intellectual history* v podobě, v jaké se pěstovala (a pěstuje dodnes) v anglofonních zemích, kulturní dějiny při vědomí jejich nezměrné šíře a různorodosti, dějiny mentalit, dějiny pojmů a nakonec detekuje některé metodologické koncepce vyvinuté v rámci dějin umění. Autor vychází z hypotézy, že mezi duchovými dějinami v jejich české a německé podobě na jedné straně a anglofonními intelektuálními dějinami existuje podstatná sourodost a klade si otázku, zdali lze nakonec v jejich případě hovořit přímo o ekvivalentu. Práce při zevrubnějším vylíčení ukazuje, že anglofonní intelektuální dějiny představují extrémně rozsáhlou oblast historiografické produkce i historického myšlení jako takového.⁴ Již z toho důvodu je velmi

³ Srv. zejména Kalistovy studie *Dějiny duchové* a *Cesty historikovy*, viz v tomto textu pozn. č. 1.

⁴ K intelektuálním dějinám existuje nepřeberné množství literatury. Zmiňme opravdu pouze velmi výběrově některé texty: Robert DARNTON, *Intellectual and Cultural History*, in: Michael Kammen (ed.), *The Past before Us*, Ithaca–London 1980, s. 327–354; Roger CHARTIER, *Histoire intellectuelle et histoire des mentalités*, in: Roger Chartier, *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétude*, Paris 1998, s. 27–67; Robert A. SKOTHEIM, *American Intellectual Histories and Historians*, Princeton 1970. Z přehledových, syntetizujících studií k intelektuálním dějinám srv. například Donald R. KELLEY, *The Descent of Ideas. The History of Intellectual History*, Burlington 2002; David A. HOLLINGER: *American Intellectual History, 1907–2007*, OAH

obtížné shrnout pro ně určité obecně platné charakteristiky, což platí i pro kulturní dějiny. Z toho důvodu autor zaostřuje v určitou chvíli pohled na vymezení dvou svým způsobem protilehlých pozic v rámci intelektuálních dějin, jak se vtělují v myšlenkovém směřování na jedné straně Arthura Lovejoye, určující osobnosti dějin idejí, a na druhé straně Carla Beckera⁵ a nakonec nechává vyústit argumentaci k dobové polemice mezi Arthurem Lovejoyem a Leo Spitzerem, evropským emigrantem žijícím v USA.⁶ Na jejich polemice, jak se autor domnívá, zřetelně vystupuje jedno z možných a důležitých rozpětí, na němž se rozprostírá pole intelektuálních dějin. Zatímco Arthur Lovejoy reprezentuje stručně a zjednodušeně vyjádřeno spíše analytický proud v okruhu intelektuálních dějin, když staví na zkoumání jednotlivých, dobře ohraničených a definovatelných fenoménů, pojmů, konceptů a idejí, odkud teprve – pokud je to vůbec možné – přistupuje ke konstatování určitých obecných dobových charakteristik, Leo Spitzer (z větší části a v trochu jiné podobě Carl Becker a vedle něj i celá

Magazine of History, vol. 21, April 2007, Issue 2, s. 14–17. Srv. také pozoruhodný souhrn vyjádření několika známých historiků věnujících se intelektuálním dějinám, co si představují pod pojmem intelektuálních dějin, v článku Stefan COLLINI – Michael BIDDISS – David A. HOLLINGER – Quentin SKINNER – J. G. A. POCOCK – Bruce KUKLICK – Michael HUNTER, *What is Intellectual History*, History Today 35, October 1985, Issue 10, s. 46–54. Opět publikováno in: Robert M. Burns (ed.), *Historiography. Critical Concepts in Historical Studies, vol. III. (Ideas)*, London 2006, s. 13–28; Syntetizujícím způsobem o intelektuálních dějinách psal také John C. GREENE, *Objectives and Methods in Intellectual History*, The Mississippi Valley Historical Review 44, June 1957, Num. 1, s. 58–74. O intelektuálních dějinách hojně publikoval jejich samotný výrazný představitel počínaje padesátými lety John Higham. Srv. John HIGHAM, *The Rise of American Intellectual History*, The American Historical Review 56, April 1951, Num. 3, s. 453–471; TÝŽ, *Intellectual History and Its Neighbors*, Journal of the History of Ideas 15, June 1954, Num. 3, s. 339–347; TÝŽ, *American Intellectual History. A Critical Appraisal*, American Quarterly 13, Summer 1961, Num. 2, část 2 (Supplement), s. 219–233. S důrazem na druhou polovinu 20. století viz Anthony GRAFTON, *The History of Ideas: Precept and Practice, 1950–2000 and Beyond*, Journal of the History of Ideas 67, January 2006, Num 1., s. 1–32.

⁵ Carl BECKER, *What is historiography?*, The American Historical Review 44, October 1938, Num. 1, s. 20–28; TÝŽ, *Beginnings of the American People*, Boston–New York–Chicago 1915; TÝŽ, *The Declaration of Independence. A Study in the History of Political Ideas*, New York 1942 (první vydání New York 1922); TÝŽ, *Modern History. The Rise of a Democratic, Scientific, and Industrialized Civilization*, New York–Chicago–San Francisco 1942 (kniha se dočkala mnoha vydání, první vydání New York 1931).

⁶ Arthur O. LOVEJOY, *Reflections on the History of Ideas*, Journal of the History of Ideas 1, January 1940, Num. 1, s. 3–23; TÝŽ, *The Great Chain of Being* (Introduction), Cambridge (Massachusetts), London 1964 (1. vydání 1936); TÝŽ, *Essays in the History of Ideas*, New York 1960; TÝŽ, *The Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas*, Journal of the History of Ideas, 2, 1941, No. 3, s. 257–278; TÝŽ, *Reply to Professor Spitzer*, Journal of the History of Ideas 5, April 1944, No. 2, s. 204–219; Leo SPITZER, *Geistesgeschichte vs. History of Ideas as Applied to Hitlerism*, Journal of the History of Ideas 5, April 1944, No. 2, s. 191–203.

jedna linie anglofonních intelektuálních dějin) je syntetickým myslitelem vycházejícím z široce založeného pojednání charakteru doby, z porozumění celku, odkud teprve směřuje k porozumění jednotlivému. Na základě komparativního srovnání dochází autor disertační práce k závěru, že klasická podoba německé Geistesgeschichte měla blíže Leo Spitzerovi, vztáhneme-li otázku k předestřené polemice Lovejoye a Spitzera, tedy směru syntetičtějšímu.

Autor disertační práce v rámci téže kapitoly komparuje duchové dějiny s dalšími příbuznými historiografickými směry. Při obtížném srovnání s kulturními dějinami, jejichž rozlehlost není nepodobná šíři intelektuálních dějin, se pohled disertační práce orientuje záměrně pouze na onu podobu kulturních dějin, kterou měl na mysli Zdeněk Kalista a kritický pohled jím koncipovaných duchových dějin na jim předcházející a soudobé kulturní dějiny. Tento přístup má za cíl přesněji charakterizovat Kalistovy duchové dějiny i německou Geistesgeschichte v interpretaci této disertační práce a vymezit je od kulturních dějin, s nimiž někdy bývají zaměňovány. Práce hájí tezi, že duchové dějiny v podání Zdeňka Kalisty i podstatná část klasické německé Geistesgeschichte představují historiografický směr, který nelze jednoduše a bez dalšího podřadit pod kulturní dějiny, alespoň ne v té podobě, v jaké byly pěstovány koncem 19. a v prvních desetiletích 20. století a jak jim rozuměl sám Zdeněk Kalista.

V kapitole „Pojmová síť“ následuje komparace duchových, respektive intelektuálních dějin s dějinami mentalit. Disertační práce ukazuje a konkrétně dokládá, jak je jejich srovnání a vzájemné vymezení obtížné a proč tomu tak je. Jako jedno z východisek argumentace autor zvolil studii Rogera Chartiera *Histoire intellectuelle et histoire des mentalités* (1982),⁷ přičemž rozvíjí určitou polemiku s Rogerem Chartierem v otázce definování intelektuálních dějin, respektive Geistesgeschichte. Shrneme-li, autor disertační práce přichází s tezí, že se duchové dějiny, respektive intelektuální dějiny od dějin mentalit neodlišovaly primárně svým

⁷ Poprvé otištěno pod názvem *Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories*, in: Dominick LaCapra – Steven L. Kaplan (ed.), *Modern European Intellectual History. Reappraisals and New Perspectives*, Ithaca–London 1982, s. 13–46. Následně byl text publikován ve francouzské mutaci jako Roger CHARTIER, *Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectoires et questions*, Revue de synthèse 104, juillet–décembre 1983, n°111–112, s. 277–307. Znovu pak otištěno in: TÝŽ, *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétude*, Paris 1998, s. 27–67. Studie vyšla též v německém překladu jako součást výše uvedené knihy *Modern European Intellectual History*, a to pod názvem *Geistesgeschichte oder histoire des mentalités?*, in: Dominick LaCapra – Steven L. Kaplan (Hrsg.), *Geschichte denken. Neubestimmungen und Perspektiven moderner europäischer Geistesgeschichte*, Frankfurt am Main 1988, s. 11–44. Nakonec v poslední době došlo i na český překlad jako Roger CHARTIER, *Intelektuální historie a dějiny mentalit*, in: Týž, *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2010, s. 25–60.

předmětem zkoumání (který se velmi často překrýval u zmíněných historiografických proudů), jako spíše metodou, způsobem interpretace určitých, třebaže často obdobných dějinných fenoménů.

V téže kapitole při komparaci duchových dějin a dějin pojmů autor disertační práce konstatuje jejich určitou spřízněnost v oblasti zájmu o studium pojmů a pojmového aparátu, přesto tvrdí, že se liší svojí základní intencí, což ilustruje na příkladu českého Zdeňka Kalisty a jeho dějin duchových.

Jako svým způsobem případovou studii věnuje disertační práce zvláštní pozornost komparaci metodologických historických a uměnovědných konceptů vztahujících se ke třem jazykovým oblastem a třem různým historiografickým tradicím, jak je vypracoval zaprvé v případě české podoby duchových dějin Zdeněk Kalista, zadruhé v rámci německé *Geistesgeschichte* – ač se jedná o původem Čecha, ovšem reprezentujícího v sobě význačným způsobem německé duchové dějiny – Max Dvořák a nakonec Erwin Panofsky, původem z německého prostředí, ale později představitel anglofonní tradice intelektuálních dějin. V případě Maxe Dvořáka disertační práce navrhuje jeden z možných interpretačních klíčů, jakým lze přistoupit k výkladu jeho metodologické koncepce, přičemž vychází ze vztahu umění (respektive dějin umění) a ostatní skutečnosti (a jejími dějinami).⁸ Práce hájí tezi, že pro tento vztah Dvořák předpokládá existenci určitého paralelismu, ovšem současně odmítá, že by se jednalo o vztah přímé závislosti, tedy že by bylo jednoduše možné jedno odvozovat od druhého a spatřovat mezi nimi vztah přímého kauzálního působení. U Erwina Panofského práce zaměřuje pohled na jeho koncept ikonologie,⁹ přičemž podtrhuje význam jeho

⁸ K metodologickému rozvrhu z pera Maxe Dvořáka srv. zejména jeho studii *Über die dringendsten Methodischen Erfordernisse der Erziehung zur kunstgeschichtlichen Forschung*, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 27, 1974, s. 7–19. Česky publikována jako: Max DVOŘÁK, *O nejnaléhavějších metodických problémech ve výchově k uměleckohistorickému bádání*, in: Max Dvořák, *Umění jako projev ducha*, Praha 1936, s. 187–205. Dále srv. TÝŽ, *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck*, München 1925; TÝŽ, *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*, München 1929; TÝŽ, *Geschichte der italienischen Kunst, Bd. I., II.*, München 1927, 1928; TÝŽ, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, München 1924. České výběry částí studií publikovaných v Německu vydané byly vydány jako: TÝŽ, *Italské umění od renesance k baroku*, Praha 1946; TÝŽ, *Umění jako projev ducha*, Praha 1936. Dále srv. také TÝŽ, *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Praha 1943.

⁹ Vedle dalších srv. zejména Erwin PANOFSKY, *The History of Art as a Humanistic Discipline*, in: Týž, *Meaning in the Visual Arts. Papers in and on Art History* (Introduction), Garden City, New York 1955, s. 1–25. Původně publikováno in: Týž, *The Meaning of the Humanities*, Theodore Meyer Greene (ed.), Princeton–London–Oxford 1938; Erwin PANOFSKY, *Studies in Iconology (Introductory). Humanistic Themes in the Art of*

pozapomenuté studie *Gothic Architecture and Scholasticism* a snaží se ukázat, v čem spočívá specifický přínos tohoto díla.¹⁰ Disertační práce se snaží prokázat, že toto Panofského dílo představuje jeden z vůbec neoriginálnějších počinů, které lze přiřadit do rámce té linie historického myšlení, do níž náležejí dějiny duchové, německá *Geistesgeschichte* a nakonec i anglofonní intelektuální dějiny při vědomí vši jejich mnohohvrstevnatosti. Závěrečné shrnující zhodnocení vztahu Dvořáka, Panofského a Kalisty prezentuje mnohé spojitosti mezi nimi, ukazuje však také na rozdílnosti, především co se týče charakteru působení odlišných řádů skutečnosti (uměleckých a neuměleckých) na sebe navzájem.

4. Ve čtvrté kapitole „Zařazení duchových dějin do předcházejícího vývoje historického myšlení“ přechází disertační práce od zařazení duchových dějin do sítě příbuzných historiografických směrů a myšlenkových linií, tedy vlastně systematické části, směrem k historickému pohledu ve smyslu sledování myšlenkových kořenů, z nichž duchové dějiny vyrůstají. Disertační práce předkládá tezi existence linie vývoje historického myšlení (vedle jiných a odlišných) počínající – začneme-li v době novověku – u Giambattisty Vica, pokračující přes tradici romantické historiografie a některé představitele raných kulturních dějin jako například Jacoba Burckhardta a ústící ve druhé polovině 19. století u Wilhelma Diltheje, přičemž zdaleka nejen díky jeho postavě je podstatně provázána s filozofií života z období konce 19. a počínajícího 20. století. Argumentace se nachází v kapitole „Zařazení duchových dějin do předcházejícího vývoje historického myšlení“. V případě Vica vychází z jeho slavných *Základů nové vědy o společné přirozenosti národů*.¹¹ Práce argumentuje pro tvrzení, že Vico představuje jednoho z klíčových myšlenkových inspirátorů pro konstituování duchových dějin koncem 19. století. Práce dochází k závěru, že Vico působil na pozdější historické myšlení (a nikoliv pouze na duchové dějiny, *Geistesgeschichte*) především prostřednictvím romantické historiografie a předkládá tezi, že Vicův vliv se uskutečňoval na dvou zásadních rovinách. Jednak jde o rovinu ontologickou, v jejímž rámci to byl Vicův známý koncept tří věků, v nichž se cyklicky odehrává běh lidstva, který měl podstatný

the Renaissance, New York 1972 (prvně publikováno New York 1939). Srv. též český výbor jeho textů publikovaný jako Erwin PANOFSKY, *Význam ve výtvarném umění*, Praha 1981.

¹⁰ Erwin PANOFSKY, *Gothic Architecture and Scholasticism*, New York 1958 (první vydání Latrobe, Pennsylvania 1951).

¹¹ Giambattista VICO, *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*, Praha 1991. Český překlad vycházející ze třetího vydání Vicovy *Principi di una scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni* z roku 1744.

význam pro duchové dějiny obzvláště svým postulováním hluboké a bytostné spojitosti fenoménů určité v sobě uzavřené a vymezené epochy či doby. Jednak se jedná o rovinu noetickou, s Vicem již méně spojovanou, jejíž význam byl neméně silný. Zde práce spatřuje jako klíčový zejména Vicův *verum=factum princip* a jeho premisu, že skutečné vědění (vědu, *scienza*) může mít člověk pouze o tom, co on sám vytvořil a čeho je příčinou. Detekuje však také rozšíření zorného pole zkoumání na nové do té doby spíše přehlížené fenomény.

Na poli romantické historiografie autor disertační práce vyzdvihuje zejména postavu Johanna Gottfrieda Herdera,¹² přičemž předkládá tezi, že Herderův hlavní přínos pro budoucí konstituování duchových dějin (Herder zde stejně tak významně ovlivnil vývoj dějepisectví jako takového) spočíval za prvé v Herderově vymezení se proti čistě myšlenkové abstrakci v historickém poznávání, proti pouze racionálnímu způsobu pojednání, respektive v jím koncipovaném postupu *vcit'ování se* (*Sich-Einfühlen*) do minulých dob. Na tento moment později vědomě navazoval Wilhelm Dilthey svým konceptem *znovuprožívání* (*nachempfinden*) a později přeneseně přes Diltheye i Zdeněk Kalista. Druhý podstatný motiv disertační práce spatřuje v Herderově rozvinutí představy, že každá minulá doba je hodnotná sama v sobě, má „střed sama v sobě“, což mělo později význam pro konstituování jednoho z důležitých rysů duchových dějin mířících na zkoumání epoch jako takových (v pozdějším vývoji duchových dějin se dokonce někdy spatřuje jako samostatný proud tzv. *Epochenforschung*), a spolu s tím v intenci zkoumat ducha sledované doby (*Zeitgeist*).

Autor v disertační práci (v rámci čtvrté kapitoly „Zařazení duchových dějin do předcházejícího vývoje historického myšlení“) předkládá hypotézu, že existuje důležitá myšlenková příbuznost mezi duchovými dějinami, ať již v české či německé variantě, a soudobou filozofií života. Pro existenci jejich ideové spřízněnosti argumentuje konkrétními příklady, přičemž se soustředí z německého prostředí zejména na dvě postavy – Wilhelma Diltheye a Georga Simmela. V celém tázání autor vychází z místa, které zaujímá poznávající subjekt v procesu historického poznání, a z charakteru jeho zapojení do něj. Tato otázka byla jednou z kardinálních v metodologicko-teoretické koncepci dějin nejen v podání Zdeňka Kalisty, ale právě tak i významných myslitelů filozofie života, respektive také *Geistesgeschichte*. Autor v disertační práci dochází k závěru, že Kalistův koncept

¹² Srv. zejména Johann Gottfried HERDER, *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*, in: Týž, *Herders Werke in fünf Bänden*, Bd. 2, Weimar 1957, s. 279–378; Týž, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–1791), výbor z nich vyšel v českém překladu Jana Patočky jako *Vývoj lidskosti*, Praha 1941.

znovuprožívání je zásadně blízký rozvrhu historického rozumění, jak jej vypracoval Wilhelm Dilthey, respektive Simmelem definovanému *chápání* (*begreifen*), ač mu chybí taková filozofická hloubka a propracovanost.

Dilthey, když vymezoval duchovní vědy od věd přírodních, vytknul jako specifický postup prve uvedených metodu *rozumění* (*Verstehen*), v němž rozumějící subjekt přenáší sama sebe do jemu vnější skutečnosti. Rozumějící subjekt znovu-prožívá během rozumění prožitky, které prožil jím poznávaný člověk. Tyto prožitky pak v sobě vtělují celou rozmanitost života člověka. Jedině v rámci takového znovu-prožívání může historik porozumět dějinám.¹³ Simmelova koncepce je podobná. Na rozdíl od Diltheye však vykazuje některé významné kantovské rysy. V disertační práci autor konstatuje až nápadnou podobnost mezi Simmelovou studií *Probleme der Geschichtsphilosophie*¹⁴ a Kalistovými *Cestami historikovými*, aniž by však Kalista Simmela jedinkrát citoval. V rámci vypracování otázky po filozofii života a vztahu k duchovým dějinám jsou na závěr představeny i některé její ohlasy v českém historickém myšlení (zejména Ladislav K. Hofman,¹⁵ Jaroslav Werstadt,¹⁶ nečekané a pozapomenuté úvahy Eduarda Štorcha v oblasti historické teorie a didaktiky¹⁷ a někteří další).

5. V rámci páté kapitoly „Zdeněk Kalista v kontextu českého poempiricko-kritického dějepisu“ zasazuje disertační práce nyní již konkrétně Kalistovu koncepci duchových dějin do kontextu českého historického myšlení, jak se rozvíjelo v době hledání nových metodologických východisek v českém pogollovském dějepisectví. Pokud shrneme některé důležité interpretace zařazení Kalistova myšlení do širší struktury českého historického myšlení a jeho vývojových linií, pak Jaroslav Marek řadí Kalistu do jím definovaného

¹³ K Diltheyově koncepci historického rozumění a pokusu o založení duchovních věd srv. mimo jiné Wilhelm DILTHEY, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Leipzig–Berlin 1933; TÝŽ, *Die Geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens, I. Hälfte. Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften*, Leipzig–Berlin 1924; K významu Diltheye pro založení *duchovních věd* srv. také Hans-Georg GADAMER, *Problém dějinného vědomí*, Praha 1994, s. 15–24.

¹⁴ Georg SIMMEL, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie*, in: TÝŽ, *Gesamtausgabe, Bd. 2*, Frankfurt am Main 1989, s. 297–423.

¹⁵ Ladislav K. HOFMAN, *L. K. Hofmana Sebrané spisy*, sv. 1–2, Praha 1904–1905.

¹⁶ Jaroslav WERSTADT, *O filosofii českých dějin*, in: *První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty*, Praha 1938, s. 43–64; Jaroslav WERSTADT, *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha 1948.

¹⁷ Eduard ŠTORCH, *Školní dějepis v teorii i v praxi*, Velké Meziříčí 1946.

historismu oproti *pozitivisticko-liberalistické linii* vyústění českého pogollovského dějepisu.¹⁸ Zdeněk Beneš zase rozlišuje dvojí směr pogollovského dějepisu, přičemž první označuje jako *scientistní historiografii*, druhý pak jako *rozumějící historiografii*, do nějž pak řadí mezi jinými právě také Zdeňka Kalistu.¹⁹ V rámci dnes již klasické příručky dějin českého a slovenského dějepisectví pak František Kutnar s Jaroslavem Markem řadí Kalistu do proudu jimi pojmenovaného *spiritualistického subjektivismu*.²⁰ Nakonec podobně i Jan Horský diferencuje při komparaci Kutnarova a Kalistova myšlení dva rozdílné přístupy v historické práci, na jedné straně *racionálně-analytický*, na druhé straně spíše *intuitivně-iracionální*.²¹ Pro všechny zmíněné náčrty systematizace českého historického myšlení ve sledované době platí, že je Kalista řazen do vývojových linií, které jsou kladeny do opozice vůči historiografickým tendencím směřujícím k sociologii, strukturalistickým koncepcím a některým dalším metodologickým impulsům. Disertační práce v tomto ohledu koresponduje s touto diferenciací a jako interpretační klíč analýzy Kalistovy metodologické koncepce si zvolila komparaci s některými důležitými rysy historického myšlení na jedné straně Josefa Pekaře jakožto reprezentanta prve uvedené myšlenkové historiografické linie takto definovaného historismu, respektive rozumějícího dějepisu, na druhé straně pak Františka Kutnara jako představitele tendencí jdoucích spíše oním druhým směrem, v jeho osobě pak konkrétně zejména strukturalismu.

Autor disertační práce konstatuje největší blízkost Kalisty k pozdnímu Pekařovi, respektive k Pekařovi druhé a třetí etapy, pokud bychom se přidrželi periodizace z pera

¹⁸ Jaroslav MAREK, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, s. 158–171.

¹⁹ Zdeněk BENEŠ, Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie, in: Zdeněk Kalista, *Cesty historikova myšlení*, s. 5–19, zde s. 6. Téže členění se objevuje v Benešově studii *Gollovec Josef Pekař?*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (ed.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005, s. 331–341, zde s. 334–335. Srv. také Zdeněk BENEŠ, *Historiografie mezi poznáváním a porozuměním. Teze k vývojové dynamice české historiografie 30. a 40. let 20. století*, in: *Přednášky z 45. běhu Letní školy slovanských studií*. Uspoř. Jiří Hasil. Praha 2002, s. 133–143, zde zejm. s. 133–137. Podobně též Zdeněk BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Kristina Kaiserová – Jiří Pešek (ed.), *Viribus unitis. Nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám*, Ústí nad Labem 2005, s. 15–28, zde zejména s. 16–20.

²⁰ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 700.

²¹ Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009, s. 122–123.

Jaroslava Marka.²² Významným vodítkem je na tomto místě Kalistova monografie *Josef Pekař*, kterou začal Kalista koncipovat již ve třicátých letech 20. století.²³ Disertační práce tvrdí, že je to zejména pojem *doby*, *kulturních údobí*, jímž působil Pekař na Kalistu. Pojem doby fungoval jako společný jmenovatel nejrozmanitějších oblastí kultury, hospodářství, společnosti a v dichotomii jedinec-doba hrál u pozdějšího Pekaře nesporně prim.²⁴ Autor disertační práce dokládá platnost této teze na ilustrativním srovnání Pekařova díla *Žižka a jeho doba* a Kalistovy *Blahoslavené Zdislavy z Lemberka*²⁵ a argumentuje, v jakém smyslu pojem doby, ducha doby představuje pojítka mezi Kalistovým a Pekařovým historickým myšlením. Disertační práce však hledá i další společné jmenovatele obou těchto významných českých historiků.

Vedle detekování určitých spojnic s některými dalšími českými historiky, jako například Bedřichem Mendlem či Evženem Steinem je nakonec v této kapitole věnován hlavní zájem srovnání s Františkem Kutnarem a jeho historickou metodologií. Františku Kutnarovi bylo věnováno do dnešní doby ze strany historické vědy mnoho pozornosti i v oblasti metodologických reflexí. Disertační práce vedle jinak dosti známých Kutnarových metodologických textů vychází rovněž z jedné spíše pozapomenuté Kutnarovy studie *Myšlenkový profil historika Zdeňka Kalisty*,²⁶ jež dává nahlédnout, jak rozuměl Kutnar přímo Kalistovi a v čem spatřoval jeho význam pro rozvoj historické metodologie. V tomto Kutnarovu textu je patrná autorova snaha snad až uměle přiblížit svůj pohled na dějiny s představou Kalistovou, na což měl patrně vliv Kalistou užívaný termín „struktura“. Kutnar se o Kalistově koncepci vyjádřil výslovně v tom smyslu, že se již velmi přibližuje strukturalistickým představám o historické skutečnosti. Disertační práce analyzuje Kalistův a Kutnarův pojem struktury a dochází nakonec k závěru, že nelze jednoduše přirovnávat Kalistův termín struktury k pojetí Kutnarovu. Za prvé Kalista neprecizoval ve svých

²² Jaroslav MAREK, *Pekařovo dílo v proměnách dobového dějepiscectví*, in: Eva Kantůrková (ed.), *Pekařovské studie*, Praha 1995, s. 163–178.

²³ Zdeněk KALISTA, *Josef Pekař*, Praha 1994.

²⁴ Mezi mnohými jinými srv. například Josef PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, in: Miloš Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995, s. 499–560, zde zejména s. 505–507; TÝŽ, *O periodizaci českých dějin*, in: Miloš Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, s. 730–731; TÝŽ, *Žižka a jeho doba*, sv. 1–4, Praha 1927–1933, zde například srv. konkrétně TÝŽ, *Žižka a jeho doba*, I. díl, s. IX; TÝŽ, *Žižka a jeho doba*, II. díl, s. XII; TÝŽ, *Žižka a jeho doba*, III. díl, s. 290; Zdeněk KALISTA, *Josef Pekař*, s. 310, pozn. č. 53.

²⁵ Zdeněk KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, Praha 1991.

²⁶ František KUTNAR, *Myšlenkový profil historika Zdeňka Kalisty*, *Labores musei in Benátkách nad Jizerou*, VI/3–4, 1970, s. 53–66.

teoretických pracích tento pojem natolik, aby nám umožnil jeho podrobnější rozbor. Za druhé z Kalistových theoretických textů a zejména z jeho nemetodologických prací nelze vyčíst to, co je pro strukturalistický koncept klíčové, totiž že máme před sebou určitou realitu, která je vnitřně strukturovaná, tedy která je složená z jistých prvků navzájem provázaných vazbami a že výsledný celek je dán povahou těchto prvků a vazeb mezi nimi. Ač Kutnar i Kalista akcentovali nutnost propojovat rozmanité sféry minulé skutečnosti a počítali s širokou podmíněností historického faktu, přesto se jejich pohled na dějiny v některých polohách důležitých i pro samotné strukturalistické pohledy na dějiny dosti odlišoval. Zatímco v Kutnarově strukturalistické koncepci – zobecníme-li – jsou prvky struktury pro samotnou existenci této struktury nezbytné, v Kalistových duchových dějinách je struktura doby, doba, duch doby mnohem nezávislejší na jednotlivých fenoménech v ní se nacházejících. Akcent Kalistových duchových dějin míří směrem k obecné době, od níž a na jejímž základě chce porozumět jednotlivému fenoménu.²⁷ Kalistovo zdůraznění porozumění tomu obecnému, době, od níž se máme teprve odrazit k pochopení jedinečného, člověku, konkrétnímu fenoménu se projevuje v základní intenci mnoha jeho děl (*Karel IV. Jeho duchovní tvář, Blahoslavená Zdislava z Lemberka, Ctihodná Marie Eleka* atd.). Pokud bychom hrubě zjednodušili: pokud by neexistovala Zdislava z Lemberka, na tehdejší době to nic nezmění. Opačně pokud by neexistovala tehdejší doba (její svébytný charakter), nebyla by ani Zdislava taková, jaká byla. Ovšem pokud by u Kutnara chyběl některý z konstitutivních prvků struktury, nebyla by ani struktura, tedy hypoteticky na našem příkladě pokud by nebylo Zdislavy, nebylo by ani obecnějších struktur, v jejichž síti Zdislava figurovala jako jeden z prvků, respektive ony struktury by vypadaly jinak.

Shrneme-li velmi stručně, disertační práce dochází k závěru, že základním laděním je Kalistovo historické myšlení zakořeněno v tradici, již v pogollovském dějepise určovala linie Pekařova myšlení (zejména z jeho pozdějšího období), a že skutečně stojí spíše na opačném pólu, než kde se pohybovaly ať již jiné – ujmeme-li Markova či Benešova slova – *pozitivisticko-liberalistické, scientistní*, ale i strukturalistické koncepce.

6. Poté, co disertační práce nejprve představila směr duchových dějin, následně je zařadila do pojmové sítě jim blízkých a příbuzných historiografických směrů, sledovala důležité tendence vývoje historického myšlení, z nichž duchové dějiny podstatně čerpaly a nakonec charakterizovala jejich českého reprezentanta Zdeňka Kalistu v kontextu českého

²⁷ U Zdeňka Kalisty porůznu v jeho textech. Tak například Zdeněk KALISTA, *Dějiny duchové*, s. 199.

pogollovského dějepisu, přistoupila v samostatné šesté kapitole („Kritika duchových dějin“) k rozvinutí vybraných důležitých kritických bodů, do nichž se může koncentrovat (a mnohdy také koncentrovala) kritika duchových dějin. Soustředí se zaprvé na předpoklad existence souvztažnosti různorodých fenoménů v rámci jedné doby. Autor práce předkládá tezi, že je třeba diferencovat mezi nárokem rankovského „jak to skutečně bylo“ empirického prokázání kladeným na historickou vědu a jinak, svým způsobem neempiricky postaveným požadavkem otevírání nových horizontů zkoumatelům minulosti, na niž pak staví další argumentaci.

Jako druhý kritický bod vidí disertační práce v případě duchových dějin otázku proměn dob, epoch v dějinách. Autor dochází k závěru, že duchové dějiny tento problém uspokojivě nevyřešily s tím, že se však jejich pohled obvykle soustředil spíše na sledování synchronního průřezu rozmanitých fenoménů a vazeb mezi nimi v rámci jednoho uzavřeného časového úseku než na objasňování genetických vývojových linií, které vedly k dané konstelaci dějinné skutečnosti v určitém časovém období. Práce v této kapitole věnované kritice duchových dějin dochází k shrnujícímu závěru, že by se ostří kritiky mělo orientovat především na prve zmíněný bod souvztažnosti a vazeb různorodých fenoménů v rámci jednoho časového úseku. Na tento bod se totiž zároveň velmi často soustředí pohled samotných duchových dějin a na zdařilosti jeho vypracování rovněž velmi často závisí úspěch a kvalita konkrétního díla vytvořeného v rámci historiografického proudu duchových dějin. Práce tvrdí, že spíše než že by totiž bylo možné z metodologického hlediska odmítnout en bloc základní principy, na nichž staví duchové dějiny, je třeba posuzovat vždy konkrétní díla a počiny realizované v rámci duchových dějin, celkovou kvalitu díla, hloubku vhledu, sílu konkrétní argumentace a způsob, jakým dostalo základním předpokladům, na nichž staví jednak historická věda jako taková, jednak specificky také právě duchové dějiny.

7. V sedmé kapitole „Duchové dějiny dnes (a v budoucnu)?“ autor postupuje k otázce, zdali lze v dnešním dějepisectví hovořit ještě o existenci duchových dějin, respektive „nových duchových dějin“. Pro české prostředí disertační práce hájí tezi, že duchové dějiny po Kalistovi nezískaly prakticky žádného pokračovatele. Práce se blíže věnuje Bedřichu Baumannovi, v němž sám Kalista viděl svého možného pokračovatele, disertační práce však dochází k závěru, že přes některé náběhy nelze v případě Baumanna hovořit o duchových dějinách v té podobě, jak je koncipoval Zdeněk Kalista.

Disertační práce věnuje detailní pozornost otázce, jak si stojí německá Geistesgeschichte v současné německé historiografii. Autor se snaží prokázat, že přes některá jména a počiny, jež lze zařadit do rámce Geistesgeschichte, intelektuálních dějin či dějin idejí,

je třeba konstatovat, že duchové dějiny dnes patří v německy mluvících zemích k okrajovým subdisciplínám historické vědy. Navzdory tomuto tvrzení přichází disertační práce s tezí, předestřenou v následujících odstavcích, která zamýšlí korigovat představu o překonanosti principů, na nichž stavělo pojednání tradičních duchových dějin.

8. Současné dějepisectví v českém prostředí a nakonec ani v německy mluvících zemích nevykazuje na první pohled mnoho návazností na intence duchových dějin, jak je koncipoval český historik, teoretik a metodolog dějin Zdeněk Kalista či jak rostly v představách německých historiků konce 19. století a prvních desetiletí 20. století. Poválečný vývoj evropského dějepisectví po roce 1945 vykročil různými směry, kladl důraz na hospodářské a sociální dějiny, ale akcenty otáčel i do jiných oblastí, ke kulturním dějinám, otevřel se historicko-antropologickým přístupům, ale razil si i mnohé další cesty. Podstatné intence, představy a koncepty duchových dějin v německé i české podobě, s nimiž seznamuje předkládaná práce, se zdají být dnes již neaktuální, vývojem historického myšlení během druhé poloviny 20. století již překonané. Stejně tak široká tradice rozumějícího dějepisectví (jak s tímto termínem u nás pracuje například Zdeněk Beneš),²⁸ pokud vyjdeme z dichotomie rozumět-vysvětlit (verstehen-erklären), se zdá být v historickém myšlení postupně během 20. století spíše upozaděna.

Předkládaná práce přichází s tezí, že přes nesporné akcenty historiografického vývoje ve 20. století stojící spíše v opozici vůči intencím duchových dějin, Geistesgeschichte a nakonec i širší tradice rozumějícího dějepisu lze v dějepisectví během 20. století až do dnešní doby vysledovat určité linie, které na ně navazují a dále rozvíjejí. Ač dnes není samotný směr duchových dějin v dějepisectví v českých zemích rozvíjen prakticky vůbec a v Německu skutečně jen sporadicky, přesto v současném historickém myšlení, jak zní teze předkládané disertační práce, existují určité důležité rysy interpretovatelné jako momenty, v nichž současná historiografie svým způsobem navazuje na důležité pilíře, na nichž stavěla i klasická tradice duchových dějin. Disertační práce jako jeden z takových momentů vidí v návratu subjektu do dějepisectví, a to nikoliv pouze ve smyslu předmětu zkoumání, nýbrž současně a především ve smyslu nositele historického poznání, například a eminentně poznávajícího historika. Poznávající subjekt, jak tvrdí disertační práce, získává na váze v procesu poznání a je mu v současném historickém myšlení postupně vytyčováno větší pole působnosti, než jaké

²⁸ Z. BENEŠ, *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*; Z. BENEŠ, *Historiografie mezi poznáváním a porozuměním*.

mu bylo určeno v předcházejících desetiletích.²⁹ Tento rys ilustruje disertační práce na různých místech pojednání, přímo jako téma si jej pak vzala v podkapitole „Návrat subjektivity do dějepisectví“. Patrné je to však i v jiných kontextech, jak se například ukazuje ve druhém exkurzu „Archivnictví a historická věda (otázka hodnocení a historických pramenů)“.

V tomto kontextu se dnes také začínají častěji objevovat poukazy, že poznávající subjekt má být do (historického) poznání zaangażován komplexněji než jen v podobě činnosti rozumu. Zapojit se má rovněž jeho afektivní, citová složka.³⁰ Disertační práce přichází s tezí, že toto je fenomén, který odkazuje na klasickou diltheyovskou metodologickou koncepci

²⁹ K fenoménu návratu subjektivity do dějepisectví je v práci přistupováno z různých úhlů, mezi nimiž figuruje rovněž otázka jazykového obratu v obecném filozofickém i historickém myšlení. Práce odkazuje mezi jinými na následující texty: Reinhart KOSELLECK – Wolfgang J. MOMMSEN – Jörn RÜSEN, *Objektivität und Parteilichkeit (Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik, Bd. 1)*, München 1977; Konrad H. JARAUSCH – Jörn RÜSEN – Hans SCHLEIER (Hrsg.), *Geschichtswissenschaft vor 2000. Perspektiven der Historiographiegeschichte, Geschichtstheorie, Sozial- und Kulturgeschichte. Festschrift für Georg G. Iggers zum 65. Geburtstag (Beiträge zur Geschichtskultur, Bd. 5)*, Hagen 1991; Richard J. EVANS, *Fakten und Fiktionen. Über die Grundlagen historischer Erkenntnis*, Frankfurt–New York 1998; Herta NAGL-DOCEKAL, *Die Objektivität der Geschichtswissenschaft*, Wien–München 1982; Jürgen KOCKA – Thomas NIPPERDEY (Hrsg.), *Theorie und Erzählung in der Geschichte (Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik, Bd. 3)*, München 1979; Reinhart KOSELLECK – Heinrich LUTZ – Jörn RÜSEN (Hrsg.), *Formen der Geschichtsschreibung (Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik, Bd. 4)*, München 1982; Hans Michael BAUMGARTNER, *Kontinuität und Geschichte. Zur Kritik und Metakritik der historischen Vernunft*, Frankfurt am Main 1997; Hans Michael BAUMGARTNER – Jörn RÜSEN (Hrsg.), *Seminar: Geschichte und Theorie. Umrisse einer Historik*, Frankfurt am Main 1976; Jörn RÜSEN (Hrsg.), *Historische Objektivität. Aufsätze zur Geschichtstheorie*, Göttingen 1975; TÝŽ, *Kann gestern besser werden? Essays zum Bedenken der Geschichte*, Berlin 2003; Arlette FARGE, *Le goût de l'archive*, Paris 1989; Peter LOEWENBERG, *Emotion und Subjektivität. Desiderata der gegenwärtigen Geschichtswissenschaft aus psychoanalytischer Perspektive*, in: Paul NOLTE – Manfred HETTLING – Frank-Michael KUHLEMANN – Hans-Walter SCHMUHL (Hrsg.), *Perspektiven der Gesellschaftsgeschichte*, s. 58–78; Wolfgaḡ HAḡDTWIG, *Geschichtskultur und Wissenschaft*, München 1990; Peter NOVICK, *That Noble Dream. The „Objectivity Question“ and the American Historical Profession*, Cambridge 1999.

³⁰ V oblasti archivnictví se tato tendence projevuje například v Kanadě, srv. Yvon LEMAY – Marie-Pierre BOUCHER, *Emoce aneb skrytá tvář archivu. 6. symposium mezioborové skupiny archivního výzkumu (GIRA)*, Mikuláš ČTVRTNÍK (ed.), *Archivní časopis* 64, 2014, č. 2, s. 204–220; Sabine MAS – Louise GAGNON-ARGUIN, *Considérations sur la dimension émotive des documents d'archives dans la pratique archivistique. La perception des archivistes. 6e symposium du Groupe interdisciplinaire de recherche en archivistique (GIRA)*, *Archives* 42, 2010–2011, Num. 2, s. 53–64.

rozumění a představuje tak návaznost současné historické práce na tuto linii historického myšlení 19. století, jež má však své kořeny minimálně u Giambattisty Vica.

9. Do disertační práce byly zařazeny dva exkurzy, první nazvaný „Pojetí historického pramene v duchových dějinách“, druhý pak „Archivnictví a historická věda (otázka hodnocení a historických pramenů)“.

V prvním exkurzu „Pojetí historického pramene v duchových dějinách“ disertační práce představuje specifické pojetí historického pramene v duchových dějinách v podání Zdeňka Kalisty. Vedle některých dalších momentů autor poukazuje na Kalistova slova o historickém prameni jako o „přímém svědectví o jeho vlastní době“,³¹ která v komparaci s tradiční představou o historickém poznání jakožto bytostně nepřímém právě na základě nutnosti dopracovávat se svých faktů prostřednictvím nepřímých stop dochovaných v historických pramenech působí velmi neobvykle. Disertační práce hájí tezi, že Kalista si historické poznání nakonec také nepředstavoval jednoduše jako poznání přímé, nýbrž že akcent nepřímosti a tedy prostředkující charakter historického poznání přesunuje od samotného pramene směrem k prožívání a představám samotného historika setkávajícího se s pramenem.³² Historický pramen sice nepřestává zcela být mediátorem historického poznání, ovšem jako podstatnější se jeví „medium vlastních představ, pojmů a jiných duchových prvků“ historika.

V podobném duchu kráčí pak také Kalistova pozoruhodná koncepce „kladného postoje k prameni“, kterou vymezuje vůči spíše skeptickému postoji k prameni ze strany empirickokritické historiografie.³³ Disertační práce hájí tvrzení, že Kalista tímto svým konceptem fakticky nabourává klasické členění historické metodologie na heuristiku, kritiku a interpretaci. Zatímco dle klasické představy vlastní interpretační práce historika začíná až po vykonané kritice, která je v tomto smyslu prvotní, Kalista chápe kritiku v tradičním pojetí (zamýšlející, stručně řečeno, očistit historický pramen od nánosů záměrných či nezáměrných fabulací, falzací, zbavit jej nejasností ohledně původu, datace atd.) jako druhotnou, „k níž se historik dostává, až když seznal svůj pramen v jeho obsahu, když prožil tento obsah ve smyslu shora vyloženém.“³⁴ Již v samotné kritice například listin přichází ke slovu prožívající subjekt

³¹ Zdeněk KALISTA, *Dějiny duchové*, s. 212.

³² Tamtéž, s. 227–230.

³³ Zdeněk KALISTA, *Cesty historikovy*, in: *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 127–128.

³⁴ Tamtéž, s. 128.

– historik. Kalista zde tedy předpokládá „podmíněnost historikovy kritiky pramene jeho prožitím představ zpravodajových.“

Jedná se zde o myšlenku, která skutečně již otevřeně vystupuje proti obvyklému smyslu vymezení kritiky a interpretace v historické práci. Zatímco v tradičním pojetí se má historická kritika vyznačovat právě eliminací poznávajícího subjektu, který má nastoupit třeba i se svojí tvořivou činností až ve fázi interpretace, popřípadě vylíčení, Zdeněk Kalista vpouští prožívající historikův subjekt naopak již do prostoru historické kritiky. Disertační práce mimo jiné právě na tomto fenoménu prokazuje bytostně subjektivistický rys Kalistovy historické metodologie.

Ve druhém exkurzu „Archivnictví a historická věda (otázka hodnocení a historických pramenů) vychází disertační práce z otázky hodnocení v historické vědě, velmi důležité rovněž pro duchové dějiny, a vztahuje ji na hodnocení a výběr v oblasti archivnictví. Archivní hodnocení představuje jednu z hlavních činností archivů a archivářů a je klíčová v dnešní době i v minulosti i pro samotnou konstituci historických pramenů. Ve druhém exkurzu disertační práce proniká do oblasti archivních teorií hodnocení (*archival appraisal*, *évaluation des documents*, *archivische Bewertung*) se záměrem představit jedno z možných navázání historické a archivní metodologie právě na rovině hodnocení/výběru dokumentů, a tedy současně konstituce historických pramenů. Výsledkem je rovněž představení, jakým způsobem zde může historická věda obohatit archivní teorii a stejně tak i naopak, jaké nové impulzy může dodat archivnictví a archivní metodologie historické vědě, přičemž jejich vzájemné obohacení je ilustrováno také na konkrétním příkladu duchových dějin.³⁵

³⁵ Ze široké literatury k oblasti archivního hodnocení/výběru dokumentů srv. například Mikuláš ČTVRTNÍK, *Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení*, Archivní časopis 59, 2009, č. 4, s. 314–336; Jaroslav VRBATA, *K některým obecným otázkám výběru archiválií*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 14, 1979, s. 12–67; TÝŽ, *Poznámky k některým obecným otázkám výběru archiválií*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 37, 1990, s. 23–29; Josef ŽABKA, *K aktuálním problémům výběru archiválií*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 26, 1984, s. 176–200; TÝŽ, *K problematice obsahu a formy při hodnocení písemností*, Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA 31, 1986, s. 56–61; Terry COOK, *Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950–2000*, *Archival Science* 5, 2005, s. 101–161; Robert KRETZSCHMAR, *Archival Appraisal in Germany: A Decade of Theory, Strategies, and Practices*, *Archival Science* 5, 2005, s. 219–238; Jürgen TREFFEISEN, *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland. Die vertikale und horizontale Bewertung*, dostupné na webu: <http://www.forumbewertung.de/beitraege/1022.pdf>, s. 1–7; Daniel DUCHARME, *La macro-évaluation des archives: l'expérience canadienne*, *Archives* 33, 2001–2002, num. 3 et 4, s. 45–65

V exkurzu je podstatněji sledována teorie *makrohodnocení (macroappraisal)* kanadského archivního teoretika Terryho Cooka. Na závěr pak exkurz přináší návrh systematizace kontextuálních rovin, v nichž lze rozumět dokumentům (tedy i budoucím archiváliím) i jejich původcům. Tyto roviny se pak, jak zní hypotéza disertační práce, podílejí jak na procesu archivního hodnocení a výběru dokumentů (tedy na určování, jaké dokumenty a v jaké struktuře budou převzaty do archivu jako archiválie a jaké budou naopak definitivně zničeny), tak i dokonce na konstituování jejich významu, vypovídají o hodnotě dokumentů a jejich původců a vposledku spoluurčují i samotný obsah dokumentů. Jedna z předestřených kontextuálních rovin pak svým smyslem odpovídá intencím, s nimiž přicházely v historické vědě právě v celé práci sledované duchové dějiny.

10. Disertační práce zamýšlela nasvítit historiografický směr duchových dějin z různých pohledů a na různých rovinách. Pojednání se věcně neuzavřelo hranicemi duchových dějin samotných a lze říci, že se mu duchové dějiny staly svým způsobem rovněž optikou, skrze niž byl nahlédnut vývoj historické vědy v 19. a 20. století v jednom z mnoha možných úhlů. Práce disponuje přesahy do dalších disciplín, přičemž významné místo náleží určitým proudům v oblasti filozofického myšlení. V neposlední řadě se disertační práce pokusila v určité poloze propojit historickou vědu a archivnictví. Co se týče samotných duchových dějin, práce tvrdí a prokazuje, že duchové dějiny patří dnes mezi okrajové historiografické směry ať již v českém či i německy mluvícím prostředí, na rozdíl od intelektuálních dějin v anglofonní oblasti. Přesto se disertační práce pokusila ukázat, že mohou být duchové dějiny inspirativní i dnes pro české i světové dějepisce a v jakých směrech a polohách to může být. V tomto směru duchové dějiny nepředstavují dle tvrzení disertační práce historiografický směr mrtvý, nýbrž disponující myšlenkovým potenciálem, jenž může být plodně rozvíjen dějepisce i v následujících generacích. Disertační práce snad alespoň v určité míře naznačila, v jakém smyslu lze duchové dějiny považovat za historiografický směr stále živoucí a inspirativní.

Jako je těžké vytvořit syntézu podstatných kontur nedávného vývoje historického myšlení, podobně obtížné je předvídat jeho budoucí vývoj. Při vědomí, že duchové dějiny jako svébytná historiografická subdisciplína nebudou oživovány, autor disertační práce je

Carol COUTURE, *L'évaluation des archives*, Archives 28, 1996–1997, num. 1, s. 3–31; Hans BOOMS, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Probleme archivarischer Quellenbewertung*, Der Archivar 25, 1972, H. 1, s. 23–28;

přesvědčen, že mnozí historikové a myslitelé v jejich okruhu či stojící jim nablízku ukazovali na cosi podstatného, co by se z pojednání dějin a našeho porozumění jim nemělo vytratit ani v budoucnu a co by současně i pro dnešní dějepisectví mohlo znamenat určité obohacení. Tato práce měla poukázat alespoň na některé z těchto momentů.

SEZNAM LITERATURY K TEZÍM

(pouze výběr z celku literatury použité k disertační práci)

BAUMER, Franklin L., *Intellectual History and its Problems*, *The Journal of Modern History* 21, September 1940, Num. 3, s. 191–203.

BEARD, Charles A. – VAGTS, Alfred, *Currents of Thought in Historiography*, *The American Historical Review* 42, April 1937, Num. 3, s. 460–483.

BEARD, Charles A. (ed.), *Whither Mankind. A Panorama of Modern Civilization*, New York 1928.

BECKER, Carl L., *Beginnings of the American People*, Boston–New York–Chicago 1915.

BECKER, Carl L., *Modern History. The Rise of a Democratic, Scientific, and Industrialized Civilization*, New York–Chicago–San Francisco 1942.

BECKER, Carl L., *The Declaration of Independence. A Study in the History of Political Ideas*, New York 1942.

BECKER, Carl L., *What is historiography?*, *The American Historical Review* 44, October 1938, Num. 1, s. 20–28.

BENEŠ, Zdeněk, *Bohdan Chudoba: nepochopený a osamělý*, *Dějiny a současnost* 21, 1999, č. 6, s. 42–45.

BENEŠ, Zdeněk, *Dějiny, odpovědnost, osobnost (Příspěvek k poznání historického myšlení Z. Kalisty na konci 40. let 20. století)*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (ed.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 63–70.

BENEŠ, Zdeněk, *Gollovec Josef Pekař?*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (ed.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005, s. 331–341.

BENEŠ, Zdeněk, *Historiografický strukturalismus Františka Kutnara. Pokus o nástin*, in: *Přednášky z 48. běhu Letní školy slovanských studií*, uspoř. Jiří Hasil, Praha 2005, s. 150–156.

BENEŠ, Zdeněk, *Historiografie mezi poznáváním a porozuměním. Teze k vývojové dynamice české historiografie 30. a 40. let 20. století*, in: *Přednášky z 45. běhu Letní školy slovanských studií*, uspoř. Jiří Hasil, Praha 2002, s. 133–143.

BENEŠ, Zdeněk, *Jeden ze zapomenutých – Bohdan Chudoba*, *Proglas* X, 1999, č. 10, s. 24–

29.

BENEŠ, Zdeněk, *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Kristina Kaiserová – Jiří Pešek (ed.), *Viribus unitis. Nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám*, Ústí nad Labem 2005, s. 15–28.

BENEŠ, Zdeněk, *Šest zastavení nad stránkami Milníků dějin Josefa Šusty*, in: Josef Šusta, *Úvahy o všeobecných dějinách* (doslov), Praha 1999, s. 317–328.

BENEŠ, Zdeněk, *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: Zdeněk Kalista, *Cesty historikova myšlení*, s. 5–19.

BENEŠ, Zdeněk, *Zdeněk Kalista v kontextu rozumějící historiografie*, in: *Zdeněk Kalista a kulturní historie*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, supplementum 6, Semily 2000, s. 13–24.

BENEŠ, Zdeněk, *Zdeněk Kalista. Pokus o duchovní portrét*, *Historický obzor* IX, 1992, s. 270–272.

BERLIN, Isaiah, *Vico and Herder. Two Studies in the History of Ideas*, London 1980.

BERNHEIM, Ernst, *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*, Leipzig 1903.

BLANKE, Horst Walter, (Hrsg.), *Historie und Historik. 200 Jahre Johann Gustav Droysen. Festschrift für Jörn Rüsen zum 70. Geburtstag*, Köln–Weimar–Wien 2009.

BOAS, George, *The History of Ideas. An Introduction*, New York 1969.

BÖDEKER, Hans Erich, *Begriffsgeschichte als Theoriegeschichte – Theoriegeschichte als Begriffsgeschichte. Ein Versuch*, in: Rita Casale – Daniel Tröhler – Jürgen Oelkers (Hrsg.), *Methoden und Kontexte. Historiographische Probleme der Bildungsforschung*, Göttingen 2006, s. 91–119.

BOOMS, Hans, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Probleme archivarischer Quellenbewertung*, *Der Archivar* 25, 1972, H. 1, s. 23–28.

BOOMS, Hans, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung*, *Archivalische Zeitschrift* 68, 1972, s. 3–40.

BOUCHER, David, *Texts in Context. Revisionist Methods for Studying the History of Ideas*, Boston–Lancaster 1985.

BROWN, Richard, *Macro-Appraisal Theory and the Context of the Public Records Creator*, *Archivaria* 40, Fall 1995, s. 121–172.

BURCKHARDT, Jacob, *Kultura renaissanceční doby v Itálii*, sv. 1–2, Praha 1912.

BURCKHARDT, Jacob, *Griechische Kulturgeschichte*, Bd. 1–3, Berlin–Stuttgart 1898–1900.

BURCKHARDT, Jacob, *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, Stuttgart 1978.

- BURGIÈRE, André, *La notion de „mentalité“ chez Marc Bloch et Lucien Febvre. Deux conceptions, deux filiations*, Revue de synthèse 104, juillet–décembre 1983, n°111–112, s. 333–348.
- BURGUIÈRE, André (sous la dir.), *Dictionnaire des sciences historiques*, Paris 1986.
- BURKE, Peter, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.
- BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004.
- BURKE, Peter, *Variety kulturních dějin* Brno 2006.
- BURKE, Peter, *Vico*, Oxford–New York 1985.
- BURNS, Robert M. (ed.), *Historiography. Critical Concepts in Historical Studies, vol. III. (Ideas)*, London–New York 2006.
- COLLINI, Stefan – BIDDISS, Michael – HOLLINGER, David A. – SKINNER, Quentin – POCOCK, J. G. A. – KUKLICK, Bruce – HUNTER, Michael, *What is Intellectual History*, History Today 35, October 1985, Issue 10, s. 46–54.
- COOK, Terry, *Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives*, Archivaria 51, Spring 2001, s. 14–35.
- COOK, Terry, *Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950–2000*, Archival Science 5, 2005, s. 101–161.
- COOK, Terry, *What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift*, Archivaria 43, Spring 1997, s. 17–63.
- COUTURE, Carol, *L'évaluation des archives*, Archives 28, 1996–1997, num. 1, s. 3–31.
- ČTVRTNÍK, Mikuláš, *Geistesgeschichte in den tschechischen Ländern. Zdeněk Kalista und die Duchové dějiny*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 63, 2011, Num. 1, s. 61–87.
- ČTVRTNÍK, Mikuláš, *Geschichte der Geschichtswissenschaft: Der tschechische Historiker Zdeněk Kalista und die Tradition der deutschen Geistesgeschichte*, Diplomica Verlag, Hamburg 2010.
- ČTVRTNÍK, Mikuláš, *Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení*, Archivní časopis 59, 2009, č. 4, s. 314–336.
- ČTVRTNÍK, Mikuláš, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, in: Lucie Storchová – Jan Horský (a kol.), *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009, s. 155–188.
- DANIEL, Ute, *Kompendium Kulturgeschichte. Theorien, Praxis, Schlüsselwörter*, Frankfurt am Main 2006.

- DARNTON, Robert, *Intellectual and Cultural History*, in: Michael Kammen (ed.), *The Past before Us*, Ithaca–London 1980, s. 327–354.
- DELACROIX, Christian – DOSSE, François – GARCIA, Patrick, *Histoire et historiens en France depuis 1945*, Paris 2003.
- DILTHEY, Wilhelm, *Die Geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens, I. Hälfte. Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften*, Leipzig–Berlin 1924.
- DILTHEY, Wilhelm, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Leipzig–Berlin 1933.
- DILTHEY, Wilhelm, *Gesammelte Schriften*, Bd. V, Göttingen 1990.
- DROYSEN, Johann Gustav, *Historik*, Peter Leyh (Hrsg.), Stuttgart 1977.
- DUBY, Georges, *L'histoire des mentalités*, in: *L'histoire et ses méthodes. Encyclopédie de La Pléiade*, Paris 1961, s. 937–966.
- DUCHARME, Daniel, *La macro-évaluation des archives: l'expérience canadienne*, *Archives* 33, 2001–2002, num. 3 et 4, s. 45–65.
- DVOŘÁK, Max, *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck*, München 1925.
- DVOŘÁK, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*, München 1929.
- DVOŘÁK, Max, *Geschichte der italienischen Kunst*, Bd. I., II., München 1927, 1928.
- DVOŘÁK, Max, *Italské umění od renesance k baroku*, Praha 1946.
- DVOŘÁK, Max, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, München 1924.
- DVOŘÁK, Max, *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Praha 1943.
- DVOŘÁK, Max, *Über die dringendsten Methodischen Erfordernisse der Erziehung zur kunstgeschichtlichen Forschung*, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 27, 1974, s. 7–19. Český publikováno jako: DVOŘÁK, Max, *O nejnaléhavějších metodických problémech ve výchově k uměleckohistorickému bádání*, in: Max Dvořák, *Umění jako projev ducha*, Praha 1936, s. 187–205.
- DVOŘÁK, Max, *Umění jako projev ducha*, Praha 1936.
- EVANS, Robert H. (rec.), *Arthur O. Lovejoy and the Quest for Intelligibility by Daniel J. Wilson*, *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 17, Summer 1981, Num. 3, s. 284–289.
- FEBVRE, Lucien, *A propos d'une étude de psychologie historique*, *Revue de synthèse historique* 27, Décembre 1913, n° 81, s. 272–278.
- FEBVRE, Lucien, *Combats pour l'histoire*, Paris 1952.
- FEBVRE, Lucien, *Histoire des idées, histoire des sociétés. Une question de climat*, *Annales (E.S.C.)* I, 1946, No. 2, s. 158–161.

- FEBVRE, Lucien, *La sensibilité et l'histoire. Comment reconstituer la vie affective d'autrefois?*, Annales d'histoire sociale 3, 1941, n° 1–2, s. 5–20.
- FEBVRE, Lucien, *Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, Paris 1947.
- FEBVRE, Lucien, *Psychologie et histoire*, in: *Encyclopédie française, vol. 8 (La vie mentale)*, Lucien Febvre (sous la dir.), Paris 1938.
- FEBVRE, Lucien, *Un destin. Martin Luther*, Paris 1968.
- FEHR, Hans, *Mehr Geistesgeschichte in der Rechtsgeschichte*, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 5, 1927, s. 1–8.
- FROBENIUS, Leo, *Paideuma. Umrisse einer Kultur- und Seelenlehre*, München 1921.
- GADAMER, Hans-Georg, *Problém dějinného vědomí*, Praha 1994.
- GESCHICHTLICHE Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck (Hrsg.), Bd. 1–8, Stuttgart 1972–1997.
- GOLL, Jaroslav, *Ladislav Hofman. 1876–1903*, ČČH 10, 1904, č. 1, s. 1–14.
- GOTHEIN, Eberhard, *Die Aufgaben der Kulturgeschichte*, Leipzig 1889.
- GRAFTON, Anthony, *The History of Ideas: Precept and Practice, 1950–2000 and Beyond*, Journal of the History of Ideas 67, January 2006, Num 1., s. 1–32.
- GREENE, John C., *Objectives and Methods in Intellectual History*, The Mississippi Valley Historical Review 44, June 1957, Num. 1, s. 58–74.
- HARDTWIG, Wolfgang, *Geschichtskultur und Wissenschaft*, München 1990.
- HARDTWIG, Wolfgang – WEHLER, Hans-Ulrich (Hrsg.), *Kulturgeschichte Heute*, Göttingen 1996.
- HAUSENSTEIN, Wilhelm, *Vom Geist des Barock*, München 1920.
- HERDER, Johann Gottfried, *Vývoj lidskosti*, Praha 1941.
- HERDER, Johann Gottfried, *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*, in: *Herders Werke in fünf Bänden*, Bd. 2, Weimar 1957, s. 279–378.
- HERDER, Johann Gottfried, *Herders Werke in fünf Bänden*, Bd. 1–5, Weimar 1957.
- HERDER, Johann Gottfried, *Eine Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft*, Frankfurt–Leipzig 1799.
- HIGHAM, John, *American Intellectual History. A Critical Appraisal*, American Quarterly 13, Summer 1961, Num. 2, část 2 (Supplement), s. 219–233.
- HIGHAM, John, *Intellectual History and Its Neighbors*, Journal of the History of Ideas 15, June 1954, Num. 3, s. 339–347

- HIGHAM, John, *The Rise of American Intellectual History*, *The American Historical Review* 56, April 1951, Num. 3, s. 453–471.
- HISTORISCHES Wörterbuch der Philosophie*, Joachim Ritter – Karlfried Gründer – Gottfried Gabriel (Hrsg.), Bd. 1–12, Basel 1971–2005.
- HOFMAN, Ladislav K., *L. K. Hofmana Sebrané spisy*, sv. 1–2, Praha 1904–1905.
- HOLBORN, Hajo, *The History of Ideas*, *The American Historical Review* 73, February 1968, Num. 3, s. 683–695.
- HOLLINGER, David A., *American Intellectual History, 1907–2007*, *OAH Magazine of History* 21, April 2007, Issue 2, s. 14–17.
- HORSKÝ, Jan (ed.), *Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví doby Gollovy školy*, Ústí nad Labem 1999.
- HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.
- HORSKÝ, Jan, *Zdeněk Kalista, Cesty historikova myšlení*, *Dějiny – teorie – kritika* 2, 2004, s. 352–359.
- HÜBINGER, Gangolf, *Geistesgeschichte*, in: Stefan Jordan (Hrsg.), *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Grundbegriffe*, Stuttgart 2002, s. 101–104.
- HUIZINGA, Johan, *Podzim středověku*, Jinočany 1999.
- HUIZINGA, Johan, *Wege der Kulturgeschichte. Studien*, München 1930.
- CHADRABA, Rudolf, *K dnešnímu významu některých kategorií Dvořákovy metody*, *Umění* 9, 1961, č. 6, s. 608–612.
- CHADRABA, Rudolf, *Max Dvořák a vídeňská škola dějin umění*, in: Kolektiv autorů, *Kapitoly z českého dějepisumu umění II*, Praha 1987, s. 9–70.
- CHADRABA, Rudolf, *Tradice a významovost v umění středověku I, II. K jubileu Maxe Dvořáka*, *Umění* 23, 1975, č. 2, s. 97–109 a č. 5, s. 397–417.
- CHALOUPECKÝ, Václav, *Přítomnost učitelkou minulosti*, in: *První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty*, Praha 1938, s. 33–42.
- CHARTIER, Roger, *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétude*, Paris 1998.
- CHARTIER, Roger, *Geistesgeschichte oder histoire des mentalités?*, in: Dominick LaCapra – Steven L. Kaplan (Hrsg.), *Geschichte denken. Neubestimmungen und Perspektiven moderner europäischer Geistesgeschichte*, Frankfurt am Main 1988, s. 11–44.
- CHARTIER, Roger, *Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectoires et questions*, *Revue de synthèse* 104, juillet–décembre 1983, n°111–112, s. 277–307.

- CHARTIER, Roger, *Histoire intellectuelle et histoire des mentalités*, in: Dominick LaCapra – Steven L. Kaplan, (ed.), *Modern European Intellectual History. Reappraisals and New Perspectives*, Ithaca–London 1982, s. 13–46.
- CHARTIER, Roger, *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2010.
- IRA, Jaroslav, *Dějiny politických pojmů: nové roviny, nové přístupy a nové otázky*, Dějiny – teorie – kritika 2, 2004, s. 213–236.
- JORDAN, Stefan, *Theorien und Methoden der Geschichtswissenschaft*, Paderborn–München–Wien–Zürich 2009.
- KALISTA, Zdeněk, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, Praha 1991.
- KALISTA, Zdeněk, *Blahoslavená Zdislava*, Olomouc 1941.
- KALISTA, Zdeněk, *Bohuslav Balbín*, Brno 1947.
- KALISTA, Zdeněk, *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je, a tím, co není*, Praha a Litomyšl 2003.
- KALISTA, Zdeněk, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002.
- KALISTA, Zdeněk, *Časopis pro dějiny duchové*, Souvislosti 16, 2005, č. 1, s. 121–124.
- KALISTA, Zdeněk, *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*, Brno 1970.
- KALISTA, Zdeněk, *České baroko*, Praha 1940.
- KALISTA, Zdeněk, *Český barok u Josefa Pekaře*, in: Rudolf Holinka (ed.), *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha 1937, s. 153–198.
- KALISTA, Zdeněk, *Itálie a česká barokní literatura*, eSamizdat 2004 (II), s. 211–233.
- KALISTA, Zdeněk, *Josef Pekař*, Praha 1994.
- KALISTA, Zdeněk, *Karel IV. a Itálie*, Praha 2004.
- KALISTA, Zdeněk, *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, Praha 1971.
- KALISTA, Zdeněk, *Karel Teige a historie*, Souvislosti 1, 2005, dostupné na webu: <http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=252>.
- KALISTA, Zdeněk, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932.
- KALISTA, Zdeněk, *Po proudu života*, sv. 1–2, Brno 1996–1997.
- KALISTA, Zdeněk, *Tvář baroka*, Praha 1990.
- KALISTA, Zdeněk, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2002.
- KAMMEN, Michael (ed.), *The Past before Us*, Ithaca–London 1980.
- KANT, Immanuel, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, in: Týž, *Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik*, Leipzig 1922, s. 3–20.

- KANT, Immanuel, *Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik*, Leipzig 1922.
- KANT, Immanuel, *Mutmaßlicher Anfang der Menschengeschichte*, in: Týž, *Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik*, Leipzig 1922, s. 47–64.
- KELLEY, Donald R., *The Descent of Ideas. The History of Intellectual History*, Burlington 2002.
- KELLEY, Donald R., *History of Ideas* (heslo), in: *New Dictionary of the History of Ideas*, vol. 3, New York 2005, s. 1082–1083.
- KELLEY, Donald R., *What is Happening to the History of Ideas*, *Journal of the History of Ideas* 51, Jan.–Mar. 1990, Num. 1, s. 3–25.
- KESSEL, Martina, *Mentalitätengeschichte*, in: Christoph Cornelißen, (Hrsg.), *Geschichtswissenschaften. Eine Einführung*, Frankfurt am Main 2004, s. 235–246.
- KRÁSA, Josef, *Erwin Panofsky a jeho uměleckohistorická metoda*, in: Erwin Panofsky, *Význam ve výtvarném umění* (doslov), Praha 1981, s. 329–339.
- KRETZSCHMAR, Robert (ed.), *Methoden und Ergebnisse archivübergreifender Bewertung*, Frankfurt am Main 2002.
- KROLL, Frank-Lothar (Hrsg.), *Neue Wege der Ideengeschichte*, Paderborn–München 1996.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- KUTNAR, František – WERSTADT, Jaroslav, *Odkaz a úkol. Dva projevy k naší dnešní obci historické*, Praha 1946.
- KUTNAR, František, *K otázce struktury historického faktu*, *Filosofický časopis* 17, 1969, s. 28–32.
- KUTNAR, František, *Myšlenkový profil historika Zdeňka Kalisty*, *Labores musei in Benátky nad Jizerou* VI/3–4, 1970, s. 53–66.
- KUTNAR, František, *Obrozenecký nacionalismus*, Praha 1940.
- KUTNAR, František, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu. Trojí pohled na český obrozenecký lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*, Praha 1948.
- KYBAL, Vlastimil, *Francouzská metoda historická*, *Novina. List duševní kultury české I*, 1908, s. 6–10, 35–40, 69–72, 142–146, 169–171, 199–202, 227–236, 267–271, 289–293.
- LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven L. (eds.), *Modern European Intellectual History. Reappraisals and New Perspectives*, Ithaca–London 1982.
- LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven L. (Hrsg.), *Geschichte denken. Neubestimmungen und Perspektiven moderner europäischer Geistesgeschichte*, Frankfurt am Main 1988.

- LE GOFF, Jacques – NORA, Pierre (sous la dir), *Faire de l'histoire*, vol. 1–3, Paris 1976–1978.
- LE GOFF, Jacques (sous la dir.), *La nouvelle histoire*, Paris 1988.
- LE GOFF, Jacques, *Histoire des sciences et histoire des mentalités*, Revue de synthèse 104, juillet–décembre 1983, n°111–112, s. 407–414.
- LE GOFF, Jacques, *Les mentalités. Une histoire ambiguë*, in: Jacques Le Goff – Pierre Nora (ed.), *Faire de l'histoire, III (Nouveaux objets)*, Paris 1976, s. 76–94.
- LÖHNEYSEN, Wolfgang von, *Geistesgeschichte und was damit zusammenhängt*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 47, 1995, s. 81–89.
- LOVEJOY, Arthur O., *Essays in the History of Ideas*, New York 1960.
- LOVEJOY, Arthur O., *Reflections on the History of Ideas*, Journal of the History of Ideas 1, January 1940, Num. 1, s. 3–23.
- LOVEJOY, Arthur O., *Reply to Professor Spitzer*, Journal of the History of Ideas 5, April 1944, No. 2, s. 204–219.
- LOVEJOY, Arthur O., *The Historiography of Ideas*, Proceedings of the American Philosophical Society 78, March 1938, Num. 4, s. 529–543.
- LOVEJOY, Arthur O., *The Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas*, Journal of the History of Ideas, 2, 1941, No. 3, s. 257–278.
- LOVEJOY, Arthur O., *The Study of the History of Ideas*, in: Arthur O. Lovejoy, *The Great Chain of Being* (Introduction), Cambridge (Massachusetts), London 1964 (1. vydání 1936), s. 3–23.
- MAREK, Jaroslav, *Historie a postmoderna*, ČČH 92, 1994, č. 3, s. 477–495.
- MAREK, Jaroslav, *Kontury soudobého myšlení o dějinách*, ČČH 88, 1990, s. 92–105.
- MAREK, Jaroslav, *Kultura jako téma a problém dějepisectví*, ČČH 90, 1992, č. 4, s. 491–506.
- MAREK, Jaroslav, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992.
- MAREK, Jaroslav, *Pekařovo dílo v proměnách dobového dějepisectví*, in: Kantůrková, Eva (ed.), *Pekařovské studie*, Praha 1995, s. 163–178.
- MAURER, Michael (Hrsg.), *Aufriß der Historischen Wissenschaften, Bd. 7 (Neue Themen und Methoden der Geschichtswissenschaft)*, Stuttgart 2003.
- MAURER, Michael (Hrsg.), *Aufriß der Historischen Wissenschaften, Bd. 3 (Sektoren)*, Stuttgart 2004.
- MAURER, Michael, *Kulturgeschichte. Eine Einführung*, Köln–Weimar–Wien 2008.

- MENDL, Bedřich, *Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepise*, in: *Sborník přednášek proslavených na prvním sjezdu čsl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.–7. dubna 1929*, Praha 1929, s. 424–433.
- MULLER, Samuel – FEITH, Johan Adriaan – FRUIN, Robert, *Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven*, Leipzig–Groningen 1905.
- O JOSEFU Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, ed. Rudolf Holinka, Praha 1937.
- OTTO, Stephan, *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*, München 1979.
- PANOFSKY, Erwin, *Gothic Architecture and Scholasticism*, New York 1958.
- PANOFSKY, Erwin, *Idea. Ein Beitrag zur Begriffsgeschichte der älteren Kunsttheorie*, Leipzig–Berlin 1924.
- PANOFSKY, Erwin, *Meaning in the Visual Arts. Papers in and on Art History*, Garden City–New York 1955.
- PANOFSKY, Erwin, *Studies in Iconology. Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*, New York 1972.
- PANOFSKY, Erwin, *The History of Art as a Humanistic Discipline*, in: Týž, *Meaning in the Visual Arts. Papers in and on Art History* (Introduction), Garden City–New York 1955, s. 1–25.
- PANOFSKY, Erwin, *Význam ve výtvarném umění*, Praha 1981.
- PATOČKA, Jan, *J. G. Herder a jeho filosofie humanity*, in: Johann Gottfried Herder, *Vývoj lidskosti*, s. 451–463.
- PEKAŘ, Josef, *Bílá hora*, in: Týž, *O smyslu českých dějin*, Praha 1990, s. 157–274.
- PEKAŘ, Josef, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, sv. 1–2, Praha 1910–1911.
- PEKAŘ, Josef, *O periodizaci českých dějin*, in: Miloš Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995, s. 730–731.
- PEKAŘ, Josef, *O smyslu českých dějin*, Praha 1990, s. 157–274.
- PEKAŘ, Josef, *Smysl českých dějin*, in: Miloš Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995, s. 499–560.
- PEKAŘ, Josef, *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, ČČH 3, 1897, s. 146–160.
- PEKAŘ, Josef, *Žižka a jeho doba*, sv. 1–4, Praha 1927–1933.
- PODÍL Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti, *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, supplementum 4, Semily 1998.
- PRVNÍ sjezd československých historiků 1937. *Přednášky a debaty*, Praha 1938.

- RAPHAEL, Lutz – TENORTH, Heinz-Elmar (Hrsg.), *Ideen als gesellschaftliche Gestaltungskraft im Europa der Neuzeit. Beiträge für eine erneuerte Geistesgeschichte*, München 2006.
- RAPHAEL, Lutz (Hrsg.), *Klassiker der Geschichtswissenschaft*, München 2006.
- RAULFF, Ulrich (Hrsg.), *Mentalitäten-Geschichte*, Berlin 1987.
- RAULFF, Ulrich (Hrsg.), *Vom Umschreiben der Geschichte. Neue historische Perspektiven*, Berlin 1986.
- RICKERT, Heinrich, *Die philosophie des Lebens. Darstellung und Kritik der philosophischen Modeströmungen unserer Zeit*, Tübingen 1920.
- ROGER, Jacques, *Histoire des mentalités. Les questions d'un historien des sciences*, *Revue de synthèse* 104, juillet–décembre 1983, n°111–112, s. 269–276.
- ROTHACKER, Erich, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Tübingen 1930.
- ROTHACKER, Erich, *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*, *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 18, 1940, s. 1–25.
- RÜSEN, Jörn, *Begriffene Geschichte. Genesis und Begründung der Geschichtstheorie J. G. Droysens*, Paderborn 1969.
- RÜSEN, Jörn, *Kultur macht Sinn. Orientierung zwischen Gestern und Morgen*, Köln–Weimar–Wien 2006.
- SBORNÍK přednášek proslovených na prvním sjezdu čsl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.–7. dubna 1929*, Praha 1929.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, *Geistesgeschichte als Lehrfach*, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* 8, 1956, s. 308–319.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, *Geistesgeschichte im Spiegel des Grossen Brockhaus*, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* 5, 1953, s. 174–178.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, *Geistesgeschichte*, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* 7, 1955, s. 89–91.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, *Was ist und was will die Geistesgeschichte*, in: Týž, *Gesammelte Schriften*, Bd. 6, Hildesheim–Zürich–New York 2000.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, *Was ist und was will die Geistesgeschichte?*, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, roč. 25, 1973, s. 243–260.
- SCHOEPS, Julius H., *Preussen – Geschichte eines Mythos*, Berlin 2000.
- SCHORN-SCHÜTTE, Luise, *Ideen-, Geistes-, Kulturgeschichte*, In: Hans-Jürgen Goertz (Hrsg.), *Geschichte. Ein Grundkurs*, Reinbek bei Hamburg 2007, S. 541–567.

- SCHORN-SCHÜTTE, Luise, *Neue Geistesgeschichte*, in: Joachim Eibach – Günther Lottes (Hrsg.), *Kompass der Geschichtswissenschaft*, Göttingen 2006, s. 270–280.
- SIMMEL, Georg, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie*, in: Týž, *Gesamtausgabe*, Bd. 2, Frankfurt am Main 1989, s. 297–423.
- SIMON, Christian, *Historiographie. Eine Einführung*, Stuttgart 1996.
- SKOTHEIM, Robert A., *American Intellectual Histories and Historians*, Princeton 1970.
- SPENGLER, Oswald, *Zánik Západu*, Praha 2010.
- SPITZER, Leo, *Geistesgeschichte vs. History of Ideas as Applied to Hitlerism*, *Journal of the History of Ideas* 5, April 1944, No. 2, s. 191–203.
- SPITZER, Leo, *Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010.
- SPRANGER, Eduard, *Kulturmorphologische Betrachtungen*, *Die Erziehung* 12, 1937, H. 12, s. 481–497.
- SPRANGER, Eduard, *Was heißt Geistesgeschichte*, *Die Erziehung* 12, 1937, s. 289–302.
- STEIN, Evžen (rec.), *Henri Berr: L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*, ČČH 42, 1936, s. 107–108.
- STLOUKAL, Karel, *Hlavní proudy v současné historiografii*, in: *První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty*, Praha 1938, s. 16–32.
- STONE, Lawrence – SPIEGEL, Gabrielle M., *History and Post-Modernism*, *Past and Present* 135, May 1992, s. 189–208.
- STONE, Lawrence, *Notes. History and Post-Modernism*, *Past and Present* 131, May 1991, s. 217–218.
- STONE, Lawrence, *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*, *Past and Present* 85, November 1979, s. 3–24.
- STRICH, Walter, *Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte*, in: Walter Strich (Hrsg.), *Die Dioskuren (Jahrbuch für Geisteswissenschaften)*, Bd. I., München 1922, s. 1–34.
- STŘEDOVÁ, Veronika, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009.
- STŘEDOVÁ, Veronika, *Počátky formování konceptu dějin mentalit v české historiografii*, Praha 2008.
- ŠTEFEK, Karel, *Problematika historického poznání v Kalistově díle*, in: *Zdeněk Kalista a kulturní historie. Z Českého ráje a podkrkonoší*, supplementum 6, s. 115–123.
- THURNHER, Rainer – RÖD, Wolfgang – SCHMIDINGER, Heinrich, *Filosofie 19. a 20. století (III). Filosofie života a filosofie existence*, Praha 2009.

- TREFFEISEN, Jürgen, *The Development in Germany of Archival Processing – The Vertical and Horizontal Appraisal*, *Archival Science* 3, December 2003, Num. 4, s. 345–366.
- TSCHOPP, Silvia Serena (Hrsg.), *Kulturgeschichte*, Stuttgart 2008.
- VĚDECKÁ konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 4/1994, Praha 1997.
- VICO, Giambattista, *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*, Praha 1991.
- VÖLKEL, Markus, *Geschichtsschreibung. Eine Einführung in globaler Perspektive*, Köln–Weimar–Wien 2006.
- WEBER, Max, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998.
- WEHLER, Hans-Ulrich (Hrsg.), *Deutsche Historiker*, Bd. 3., Göttingen 1972.
- WEHLER, Hans-Ulrich (Hrsg.), *Deutsche Historiker*, Bd. 8, Göttingen 1982.
- WEHLER, Hans-Ulrich, *Die Herausforderung der Kulturgeschichte*, München 1998.
- WEHLER, Hans-Ulrich, *Ein Kursbuch der Beliebtheit. Eine neue Kulturgeschichte lässt viele Blumen blühen – aber die schönsten leider nicht*, *Die Zeit* 31, 2001, dostupné na: http://www.zeit.de/2001/31/Ein_Kursbuch_der_Beliebtheit).
- WEHLER, Hans-Ulrich, *Selbstverständnis und Zukunft der westdeutschen Geschichtswissenschaft*, in: Konrad H. Jarausch – Jörn Rüsen – Hans Schleier (Hrsg.), *Geschichtswissenschaft vor 2000. Perspektiven der Historiographiegeschichte, Geschichtstheorie, Sozial- und Kulturgeschichte. Festschrift für Georg G. Iggers zum 65. Geburtstag (Beiträge zur Geschichtskultur, Bd. 5)*, Hagen 1991, s. 68–81, zde s. 70–71.
- WEHRLI, Max, *Was ist/war Geistesgeschichte?*, in: Christoph König – Eberhard Lämmert (Hrsg.), *Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1910–1925*, Frankfurt am Main 1993, s. 23–37.
- WERSTADT, Jaroslav, *O filosofii českých dějin*, in: *První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty*, Praha 1938, s. 43–64.
- WERSTADT, Jaroslav, *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha 1948.
- WIEGAND, Julius, *Deutsche Geistesgeschichte im Grundriss*, Frankfurt am Main 1932.
- WIERSING, Erhard, *Geschichte des historischen Denkens. Zugleich eine Einführung in die Theorie der Geschichte*, Paderborn–München–Wien–Zürich 2007.
- WINDELBAND, Wilhelm, *Präludien. Aufsätze und Reden zur Philosophie und ihrer Geschichte*, Bd. 1–2, Tübingen 1924.
- WOOD, Christopher S., *Introduction*, in: Erwin Panofsky, *Perspective as Symbolic Form*, New York 1991, s. 7–24.

ZÍBRT, Čeněk, *Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká*, Praha 1891.